

ŞEHİR AĞAÇLANDIRMALARI VE KAVAK

Peyzaj planlama ve tasarımlarda estetik ve işlevsel amaçlı kullanılabilir çok sayıda ve çeşitte bitkisel materyal bulunmaktadır. Ancak kullanılan bitkisel materyalin başarısı istenilen amaca, doğru tür seçimine, doğru yer ve zamanda kullanımına bağlıdır. "Kavak" cinsi (*Populus sp.*), peyzaj düzenlemelerinde kullanılan bitkisel materyallerden sadece birisidir ve genelde tarımsal peyzajın karakteristik bir elemanıdır. Özellikle piramit formu karakavakların tarım alanlarının sınırında ve dere kenarlarında yer alması ve kırsal alanla bütünleşmesi sıkça rastlanılan örneklerdendir.

Anadolu'da kavak ve kavakçılık, asırlardır önemli ve yaygın rastlanılan bir kültür alışkanlığıdır. Anadolu insanı, yaşamının her aşamasında kavakla özdeşleşmiştir. Özellikle karakavak Anadolu insanının sevincini simgelemiş, evlilik veya çocuk doğumu gibi özel günlerde dikilmesi gelenek halini almış ve yaşamı boyunca önemli bir gelir kaynağı olmuştur.

Kavak cinsinin, dünya üzerinde özellikle ılıman yörelerde doğal yayılış gösteren 100'den fazla türü, alt türü, varyeteleri ve sürekli yenileri elde edilen sayısız melez ve klonları bulunmaktadır. Kavaklar, tür, alt tür ve kültivarları açısından çok zengin olduğu kadar kendi içinde de çeşitli seksiyonlara ayrılan odunsu bitkilerdendir.

Ankara Yöresinde Bulunan Kavak Türleri Ve Özellikleri

Botanik sınıflandırmaya göre kavaklar (*Populus L.*) Salicales takımına ait Sulicaceae familyası içinde yer alırlar. Bu ailede erkek ve dişi çiçekler ayrı ayrı salkım halinde birleşmişlerdir. Bir cinsli ve iki evcikli dirler (Dioik). Yani dişi ve erkek çiçekler genelde farklı bireylerde yer alırlar. Doğadaki tohumdan gelen bir kavak bireyi, bazı istisnaların dışında ya erkektir ya da dişidir. Dişi kavaklar tohum, erkek kavaklar polen üretirler.

Ankara yöresinde bulunan türleri ve özellikleri;

Karakavaklar içinde Anadolu'da yayılış gösteren ve halk tarafından "servi kavağı" olarak adlandırılan *P. usbekistanica*, gövde kabuklarının çok bariz olarak kireç beyazı renkte olması ile tanınmaktadır. Bu tür *P. nigra var. İtalica*'ya göre Orta ve Doğu Anadolu'da kurak ve soğuk koşullara daha iyi tolerans gösterir. *P. usbekistanica*'nın belirgin özelliklerinden bir tanesi de diğer karakavaklara göre daha geç yaprak dökerek peyzaj etkilerini daha uzun süre koruyabilmesidir. Düzgün gövdeleri ekonomik değerlendirmeye de imkan verir. Hızlı gelişmeleri, kolay büyümeleri ve tüm Anadolu'da yayılış gösterebilmeleri onların, verimli kavak plantasyonları yanında, kentlerimizde de yaygın şekilde yetiştirilmelerine ve kırsal alanlarda kısa zamanda fonksiyonel rüzgar perdeleri olarak çok kullanılmalarına neden olmaktadır. Bütün bu nedenlerle Anadolu'da geniş bir kullanım alanı bulmaktadırlar. Günümüzde yaygın olarak kullanılan Karakavak klonlarından Kocabey dişi, Gazi ve Anadolu ise erkektir.

Akkavak, 30-40 m'ye kadar boylanabilen, kalın dallı, geniş tepeli bir ağaçtır. 200-300 yıl kadar yaşayabilir. Beyaz parlak kabukları uzun seneler gövde üzerinde çatlamadan kalır. Nehir kenarlarında, dolgu arazilerde, orman içi açıklıklarda görülür. Kök sürgünü verme özelliğindedir. Türkiye'de Kuzey, Batı, Güney ve İç Anadolu'da ve Trakya'da görülmekle beraber, halk tarafından park ve bahçelerde süs bitkisi olarak da dikilmekte, yayılışı genişletilmektedir. Park ve bahçelerde dişi ve erkek fertler rasgele dikilmektedir. Özellikle şehir ağaçlandırmalarında erkek fertler seçilmelidir. Ülkemizde devlet fidanlıklarında akkavak fidan satışı yapılmamaktadır.

Kavakların Peyzajdaki Yeri

- Kavak, fidanlarının kolay bulunup, kolay yetiştirilmesinin yanı sıra, doğru tür ve klonları seçildiği takdirde, geniş bir iklim ve toprak toleransına sahip ve hava kirliliğine dayanıklı bir ağaç türüdür.
- Kavaklar, hızlı büyümeleri, kısa zamanda gelişip boylu yeşil alanlar oluşturmalarına karşılık, kısa ömürlüdürler.
- Kavak, istilacı köklere sahip bir türdür. Çevreye yayılan kökleri, lağım ve pis su borularının içlerine girerek onları çatlatır, parçalar veya ince kökleri ile tıkalabilir. Özellikle filtrasyon ve arıtma tesisleri civarında kullanılmaları büyük sakınca yaratır. Ağaçların kökleri, telefon, elektrik, havagazi, su v.s. kanalları ile boru ve künkler için de büyük sorun yaratmaktadır. Yüzeysel ve sık bir kök gelişimi oluşturdukları için, yollardaki asfalt ve beton kaplamalarını kaldırırlar. Bu yüzden caddeler boyunca bu hat ve kanallara yakın yerlerde kavak ve benzeri ağaçlar kullanılmaması önerilir.
- Kavak ağaçlarından erkek olanları henüz yapraklanmadan önce Nisan ayı içinde, 4-5 cm uzunluğunda ve 1-2 cm kalınlığındaki bordo renkli erkek çiçek salkımları oluşturmakta ve bunlar olgunlaştıktan sonra içlerinde oluşan polenler rüzgar vasıtasıyla çevreye yayılmaktadır. Kavak polenleri sarı renkte ve toz halinde olup görünüşleri kükürde benzer. Dağılan bu polenler, genelde kent halkı tarafından şikayet konusu olmamasına rağmen yerlere saçılarak göze hoş görünmeyebilmektedir.
- Dişi ağaçlarda ise, mayıs ayı sonunda dişi çiçekler olgunlaşır ve açılan kapsüllerden rüzgarla etrafa, pamuklu küçük tohumlar uçuşup yayılmaya başlar. Bu pamukçukların, etrafta uçuşmaktan başka bir olumsuz etkisi olmadığı, ancak bazı kimselerde alerjik hastalığa yol açabildiği (ÜRGENÇ, 1998), buna rağmen kavağın çok fazla alerjik bir bitki olmadığı belirtilmektedir.

Yukarıda bahsedilen birkaç olumsuz özelliklerinin yanında kavaklar çok daha önemli olumlu özelliklere de sahiptir:

- Kent içinde oluşan gaz ve duman zararlarına, özellikle kükürt dioksite karşı bazı taksonları dayanıklıdırlar.
- Budamaya karşı dayanıklıdırlar.
- Tuza dayanıklıdırlar (akkavak, boz kavak gibi),
- Sonbaharda altın sarısı yaprak rengiyle güzel görüntü verirler.
- Bazı estetik değerlerinden dolayı tek olarak kullanılabilirler (gri yapraklı ve beyaz gövde ve dala sahip akkavaklar gibi)
- Kent ormanları veya parkları içinde (özellikle titrek kavaklar) estetik ve ekonomik katkı sağlarlar.

POLEN ALLERJİSİ SORUNLARI

Allerjinin, yabancı maddelere karşı vücudun savunma sisteminin kendini koruduğunda aşırı tepki göstermesine neden olan yüksek bir duyarlılık olduğu kaydedilmiştir. Normal olarak bağışıklık sistemi, vücuda bakteri gibi bir zararlı madde saldırdığında tepki gösterecektir. Alerjik reaksiyonun şiddeti, hafif bir rahatsızlıktan, yaşamı tehdit eder durumlara kadar

değişebilmektedir. Alerjik maddeler, nefesle alındığında, dokunulduğunda veya yiyecek, içecekler ve ilaçlarla alındığında, bazı böcek sokmalarıyla bağışıklık sistemini uyarabilir. Aksırma, hapşırma, hırıltılı soluma, öksürme, gözlerde kaşıntı, mide ağrısı ve deride kaşıntı-döküntü gibi rahatsızlıkların biri veya birkaçı allerjik tepkimelerin genel belirtileridir. Allerjisi olan insanların bağışıklık sistemi aşırı çalışır ve polen gibi nisbeten zararsız maddelerin varlığında bile tepki gösterebilir. Polenler, çiçeklerin erkek organlarından yayılan ve boyutları kayın'da 2/100 mm ile kavak'ta 2/10 mm arasında değişen minyatür organizmalardır.

Üzerinde durulması gereken, polen allerjisinin sebebinin sadece kavaklar olmadığıdır. Çünkü, aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi bugün doğal olarak Türkiye'de yetişen veya ithal edilerek belediyeler tarafından şehirlerimizin yeşillendirilmesi için kullanılan birçok ağaç türü de tüm bitkilerle birlikte allerjik potansiyele sahiptir. Örneğin, çok sayıda türü şehir ağaçlandırmalarında kullanılan Akçaağaçların bütün türlerinin potansiyel allerjik oldukları ve özellikle şehir içlerinde en çok kullanılan Dişbudak ve Yapraklı Akçaağacın (Negundo Akçaağacı) en allerjik türler olduğu bilinmektedir.

Çözüm için diğer ülkeler neler yapmaktadır? ABD örneğinde görüldüğü gibi önce sürekli polen sayımlarına dayanan nokta tespitleri yapılmakta ve konuya ilişkin çok kapsamlı bir veri tabanı oluşturarak durumu izlemektedirler.

Ağaçlar	Alerjik Özelliği
Akçaağaç	Bütün türleri potansiyel allerjiktir. En allerjik olan türü ise <i>Acer negundo</i> 'dur.
Ardıç	Kış ve ilkbahar başında allerjiktir
Ceviz	Orta derecede allerjiktir
Çam	Orta derecede allerjiktir
Çınar	Orta derecede allerjiktir
Dişbudak	Orta derecede allerjiktir
Huş	Orta derecede zararlıdır
İhlamur	Orta derecede allerjiktir
Karaağaç	Orta derecede allerjiktir
Kavak	Orta derecede allerjiktir
Meşe	Ortadan şiddetliye kadar allerjilerden sorumludur
Söğüt	İki türü büyük ölçüde allerjiktir

ÖNERİLER

Türkiye'de maalesef alerji kaynağı olarak sadece kavaklar ele alınarak buna göre işlem yapılmakta ve kavakların ortadan kaldırılması yoluyla "polen alerjisi" sorununun çözüleceği gibi bir ön yargı işletilmektedir. Bu konuda sürekli olarak basın ve yayın organlarında spekülasyon yapılmakta, çok yanlış ve yanıltıcı bilgiler verilmektedir. Ancak bazı yörelerimizde (mesela Ankara yöresinde) yetişebilen bitki sayısı zaten sınırlı iken, buralarda çok başarılı şekilde yetişen önce kavak, sonra benzer özelliklere sahip söğütlerin kesilmesi telafi edilemez zararlara yol açabilir. Bu maksatla aşağıdaki önlemler dikkate alınmalıdır:

- Uzun ömürlü kavak türlerinin seçilmesi. Örneğin Akkavak 200-300 yıl, karakavak 300 yıl yaşayabilmektedir (ÇPEL, 1994).
- Dikim yerinin koşullarına (iklim toprak ve su gibi) uygun tür ve klon belirlenmesi.

- Kavakların alt yapıların geçtiği yerlerden uzağa dikilmesi, binalara fazla yaklaşılmaması.
- Periyodik kontrollerle yaşları ilerlemiş, gövde ve dallarda çürüklük oluşmuş bireylerin zamanında uzaklaştırılması.
- Polen allerjisi yönünden bütün bitkilerin az veya çok zararlı olduğu, bunların yanında “az zararlı” sınıfına giren kavakların masum kaldığı.
- Eğer “pamukçuklardan” kaçınmak isteniyorsa, erkek kavak klonlarını kullanarak soruna çözüm getirilmesi. Örneğin Samsun (*Populus deltoides*) I-45/51 (*P.x.euramerican*), Gazi (*P.nigra*), Anadolu (*P. nigra*) dikilmesi.
- Yukarıda açıklandığı gibi erkek (polen saçar) veya dişi (pamukçuklarla birlikte tohum saçar) seçenekleriyle istenilen özelliğe göre kavak fidanı dikilmesi.

Bütün bitkilerin polen yayarak az veya çok oranda alerjik olabileceği, bunların kesilip ortadan kaldırılması yoluyla aslında çevremizi, yeşilliğimizi tahrip ederek bir çözüme ulaşmanın mümkün olmayacağı unutulmamalıdır. Doğa ile iç içe yaşayarak zararı en aza indirmenin yöntemi, özellikle de alerjik objelerden korunmanın yolunu bulmaktır.

Kavak, iklim ve toprak koşullarının elverişli olduğu bölgelerde kırsal peyzajı şekillendiren önemli bir unsurdur. Kavak ağacının her iklimde yetişebilen türlerinin bulunması, kolayca yetiştirilebilir olması, yazın gölgesi, sonbaharda yaprak renklenmesi ile özellikle yeşile hasret Anadolu kentlerimizde kent peyzajında önemli bir açığı kapatmaktadır. Batı ülkelerinde de Karakavak ve Akkavak şehir içlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Planlamalarda, yukarıdaki hususlara dikkat etmek, dezavantajlarını en aza indirgeyerek başarılı bir şekilde kullanımına olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

ANONYMOUS, 1994: Türkiye’de Kavakçılık. Kavak ve Hızlı Gelişen Tür Orman Ağaçları Araştırma Müdürlüğü, İzmit.

ASLANBOĞA, İ. 1986: Kentlerde Yol Ağaçlaması TÜBİTAK YAE, Yayın No. U3, Ankara.

ÇEPEL, N. 1994: Peyzaj Ekolojisi. İ.Ü. Orman Fakültesi, Yayın No:429 İstanbul.

DİRİK, H. 1991: Kent Ağaçları İ.Ü. Fakültesi Dergisi, Seri:B, Cilt: 41/3-4, İstanbul

KOÇ, N.-ŞAHİN, Ş.1999: Kırsal Peyzaj Planlaması. A.Ü. Ziraat Fakültesi, Yayın No:1509,. Ankara

PAMAY, B., 1972: Park-Bahçe ve Peyzaj Mimarisi. İ.Ü. Orman Fakültesi Yayın No:264, İstanbul.

ÜRGENÇ, S. 1998: Ağaç ve Süs Bitkileri Fidanlık ve Yetiştirme Tekniği. İ.Ü. Orman Fakültesi, Fakülte No: 442,Yayınları, İstanbul.

YALTIRIK, F. 1993: Dendroloji Ders Kitabı II Angiospermae. İ.Ü. Orman Fakültesi Yayın No:420, İstanbul.